

ISSN 1300-3372

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGİ

454

SAYI 454

YIL XXXIX

ŞUBAT 2001

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım /1962

Yayımlayan:
TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ
Kuruluş Ta.: Ekim 1961

İmtiyaz Sahibi **Prof.
Dr. Şükrü ELÇİN**

Yazı İşleri Müdürü
**Prof. Dr. Ahmet B.
ERCİLASUN**

Fiyatı: 800.000-TL.
Yıllık Abonesi
(2001 yılı için)
8.000.000-TL..

Yurtdışı:

- \$ 25.-

- DM. 40.-

Abone bedeli, 171.379
numaralı posta çeki
hesabına yatırılabilir.
Ödemeli gönderilmez.

Dergiye gönderilen yazılar
basılsın basılmasın iade
edilmez. Dergideki yazılar
kaynak gösterilerek alınabilir.
Makalelerdeki fikirler imza
sahiplerine aittir.

Türk Kültürü, uluslar arası
hakemli dergidir.

İdare ve yazışma adresi:
BAHÇELİEVLER
SONDURAK,
17. SOKAK, NU. 38
06490 ANKARA
Tel: 213 31 00
Faks: 213 41 35

Dizilip Basıldığı yer:
Ankara Üniversitesi Basımevi
Beşevler / Ankara
Tel: 213 66 55

İÇİNDEKİLER

Kütüphaneci-Arşivist ve Rehber Öğretmeni İhtiyacı

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu .. 65

Tuna'nın Sulan Altında Kalan Son Türk Kale-
si: Adakale

Dr. Orhan F. Köprülü §9

Sözler

Emel Emin 71

Türk Dilinin Sesleri ve Alfabe Sorunu

Nadir İlhan 72

Millî Mücadele'de Erzurum

Arş. Gör. Zeynep Cumhur 77

Kerkük'e Düştü Yolum

Aydil Erol 80

Azerbaycan Türklerinde Eski Din Adetleri ve
Diğer Türk Halkları ile Etnik Paralellere Dair

Doç. Dr. Kadir Kadirzade 81

Oğuz Han'ın Nesliylem

Hacı Abidin Erol Kerküklü 89

XVI. Asrın İkinci Yansına Doğru Rusların
Türk illerinden Kazan ve Astarhan'ı İşgal Et-
meleri

Yard. Doç. Dr Remzi Kılıç 90

Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçir-
me Gayretleri

Dr. Muharrem Kesik 97

Dinî, İslâmî ve Tasavvufi Anonim Eserler Üze-
rine

Şükrü Elçin 106

Meşreb (1640-1711) (17. yüzyıl sonu 18. yüz-
yıl başı mutasavvuf-şair)

Dr. SelahittinTolkun..... n o

R. Rövsen'in "Taş" Eserinin Özellikleri

Doç. Dr. Qeybullayeva R.M..... 116

BİBLİYOGRAFYA

Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî
ve Siyasî Mücadeleler

Yard. Doç. Dr. A. Vehbi Ecer 123

Dinler Tarihi ile ilgili Üç Kitap

Yard. Doç. Dr. A. Vehbi Ecer 125

Prof. Dr. Tuncer Baykaja, *Türkiye'nin Sosyal
ve İktisadî Tarihi (XI-XI\7. Yüzyıllar)*,

Filiz Çolak..... 127

Sayın okuyucularımızın Enstitümüze
gönderdikleri istek yazılarında adresleri ile
birlikte posta kod numaralarını da
bildirmeleri rica olunur.

TÜRK DİLİNİN SESLERİ VE ALFABE SORUNU

Nadir İLHAN*

Türkler tarih boyunca farklı millet ve medeniyetlerle karşılıklı temaslarda buldukları için birçok sahada çeşitli şekillerde alış-verişte bulunmuşlardır. Bu alış-veriş kendisini dinî, örfî, kültürel, siyasî...vb. alanlarda göstermiş olup, Türklerin siyasî yönden güçlü oldukları devirlerde diğer milletleri etkiledikleri gibi siyasal gücün zayıfladığı bazı dönemlerde de değişik milletlerin tesiri altında kalmışlardır. Bu etkileşime karşılık Türk dilinin yapısında ve yazı dili sisteminde dili etkileyecek bir değişiklik hiçbir zaman meydana gelmemiştir. R. Rahmeti Arat'ın⁽¹⁾ bu konudaki "...yabancılardan alınarak kısmen Türk dili hususiyetlerine göre değiştirilmiş olan alfabeler daima aynı dilin yazı ifadesi olarak kullanılmış ve bu kültürlerin, alınmaları zarurî olan bir kısım kelimeleri haricinde, yazı dilinde hiçbir değişiklik vücuda gelmemiştir." ifadeleri de etkileşimin sadece dilin ifade aracı olan alfabe ve bazı zarurî kelimelerle sınırlı kaldığını göstermektedir.

Günümüz dünyasında en çok kullanılan beş dil⁽²⁾ arasında yer alan Türkçe, 160.000.000⁽³⁾ Türk tarafından konuşulmakta olup, geçmişte de önemli eserlerin meydana getirildiği ilmî ve edebî bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkler çeşitli sosyal ve siyasal sebeplerle bir çok defalar yazı sistemlerini değiştirmişler ve bu yeni yazı sistemlerini millî bünyelerine uydurarak önemli eserler ortaya koymuşlardır. Bu yazı sistemleri içerisinde; Göktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Grek, Ermeni, Arap, İbrani, Kril ve Lâtin alfabeleri⁽⁴⁾ yer almaktadır.

* Arş. Gör. F.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

(1) Arat, R. Rahmeti, "Türk Dilinin İnkişafı" **Makaleler C. 1**, Ankara 1987, s. 599.

(2) Bozkurt, Fuat, **Türklerin Dili**, İstanbul 1992.

(3) Taneri, Aydın, **Türk Kavramının Gelişmesi**, Ankara 1993, s. 193.

(4) Türklerin kullandıkları alfabeler hakkında daha fazla bilgi için aşağıdaki eserlere bakılabilir: Bozkurt, Fuat, **Türklerin Dili**, İstanbul 1992.

Caferoğlu, Ahmet, **Türk Dili Tarihi**, İstanbul 1984.

Ergin, Muharrem, "Türklerde Yazı ve Alfabeler" **Türk Dünyası El Kitabı**, C. TL, Ankara 1992, s. 259.

Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, Ankara 1988, s. 7-12.

Gülensoy, Tuncer, "Türklerde Yazı" **Töre**, Yıl 5, S. 23, Nisan 1973, s. 16-17.

Gülensoy, Tuncer, **Türkçe El Kitabı I**, Kayseri 1995, s. 97-113.

Tibor, Halası-Kun, "Turkic Languages" **Encyclopedia Americana**, C. 27, s. 275, 1970. USA

İşaret sistemlerinde farklılık taşıyan bu alfabeler ses sayılan açısından da aynılıklar göstermektedir⁵. Bunlardan Göktürk alfabesi (runik yazı) 38 harf, Uygur alfabesi 23 harf, Soğd alfabesi 22 harf, Mani alfabesi 22 harf, Arap alfabesi 31 harf, Kril alfabesi 32-40⁽⁶⁾ harf, Lâtin alfabesi 29 harften meydana gelmiştir. Türklerin tarihten günümüze kullandıkları bu alfabelerin ses sayılanındaki farklılıklarına karşılık günümüz Türk dünyasında "Çağdaş Türk Lehçeleri" içerisinde yer alan alfabeler ufak tefek farklılıklarla beraber bir bütünün parçaları olarak dünya dilleri içerisinde en çok konuşulan dillerden birini oluşturmaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyetinde Harf İnkılabıyla 1928'den beri kullanılan Lâtin kökenli Türk alfabesi 29 harften meydana gelmiştir. 1.11.1928 gün ve 1353 sayılı kanunla kabul ve tespit edilenTM Türk alfabesindeki harfler büyük ve küçük şekilleri olmak üzere harf adlarıyla birlikte şöyle sıralanmıştır⁰⁰:

H. Sırası	Harf Adı	Büyük Harf	Küçük Harf
1	a	A	a
2	ba	B	b
3	ca	C	c
4	ça	Ç	Ç
5	da	D	d
6	ea	E	e
7	fa	F	f
8	ga	G	g
9	yumuşak ge	Ğ	ğ
10	ha	H	h
11	ı	I	ı
12	i	İ	İ
13	je	J	j
14	ke, ka	K	k
15	le	L	l
16	me	M	m
17	ne	N	n
18	o	Ō	o
19	ö	Ö	ö
20	pe	P	p
21	re	R	r
22	se	S	s
23	şe	Ş	Ş
24	te	T	t
25	u	U	u
26	ü	Ü	ü
27	ve	V	v
28	ye	Y	y
29	ze	Z	z

(5) Dilaçar, Agop, Türk Diline Genel Bir Bakış, Ankara 1964, s. 170-188.

(6) Ercilasun, A. Bican, Bugünkü Türk Alfabeleri Anahtar Kitapçığı, Ankara 1990.

(7) TDK., İmla Klavuzu, Ankara 1993.

(8) TDK., age., Ankara 1993.

TDK'nın İmlâ Klavuzu'nda verilen Türk alfabesi diğer bazı eserlerde⁰⁰ de sayı ve harf itibarıyla aynen tekrarlanmaktadır. Haydar Ediskun da "Ünsüzlerin başlı başına sesleri yoktur. Yanında bir ünlü bulunmazsa o ünsüzden ses çıkmaz... her ünsüzün yanında bir e ünlüsü varmış gibi söyler, ğ ünsüzünü de yumuşak ge diye adlandınnz"⁽¹⁰⁾ demektedir.

Bunun yanında bazı dil araştırmacıları alfabemizdeki 29 harfe (8 ünlü+21 ünsüz) ek olarak yazı dilinde kullanılmayan fakat Türk dilinin ses sistemi içerisinde ifade edildiğini gösterdikleri bazı eserlerin varlığına da işaret etmektedirler.

Bu araştırmacıardan Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Türkiye Türkçesinin alfabesinde 29 harfe ilâve olarak ğ, k, l' seslerinin bulunduğunu ifade etmektedir^{01*}. Otuz iki sestem meydana gelen Türkiye Türkçesinin yazı diline mahsus bu seslerden başka Anadolu ve Rumeli ağızlarıyla diğer Türk şivelerinde kullanılan sesler olarak rj, h, v, d (z), e sesleri Ercilasun tarafından gösterilmiştir.

Prof. Dr. Muharrem Ergin, "Edebî dilimizdeki 33 ses, alfabemizde şu 29 harfle gösterilir: a,b,c,ç,d,e,f,g,ğ,h,ı,i,j,k,l,m,n,o,ö,p,r,s,ş,t,u,ü,v,y,z"⁽¹²⁾ dedikten sonra bu yirmi dokuz harfe ilâve olarak a,e,g,k seslerinin kaim ve ince şekillerinin var olduğunu, bu dört işaretin sekiz sesi karşıladığını belirtmiştir.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy^{0^} da Türkçede 8 ünlü 21 ünsüzün var olduğunu kabul ettikten sonra Anadolu ağızlarında yaşayan birtakım ünsüzlerin varlığına işaret etmiş ve bunları ğ, h, k, n, v harfleriyle göstermiştir.

Lâtin yazısından alınmakla birlikte diğer Lâtin asıllı alfabeleri kullanan milletlerin yazı sistemlerinden farklı olan Türkçenin yazı sistemi kendi millî ses sistemine bağlı olarak yukarıda isimlerini zikrettiğimiz kaynaklarda da belirtildiği gibi farklı işaretleri içeren millî bir yazı sistemidir. Türk Lâtin yazısında diğer Lâtin asıllı alfabelerden farklı olarak ç, ğ, ı, ö, ş sesleri yer almaktadır. Meydan Larousse'da⁽¹⁴⁾ da bu konuda şu bilgiler yer almaktadır: "Lâtin yazısından alman modern Türk alfabesine has harflerdir. Lâtin yazısını kullanan öbür milletlerin alfabelerinde yoktur. Bazı harflere işaret ve noktalar eklenerek meydana getirildi".

(9) Ediskun, Haydar, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1985, s. 69.

Komisyon, **Dilbilgisi**, Ankara 1942, s. 18-19.

Akalin Mehmet-Tulum, Mertol, **Yeni Türkçe Sözlük ve tmla Klavuzu**, istanbul 1989.

(10) Ediskun, Haydar, age., istanbul 1985.

(11) Ercilasun, A. Bican, "Türkçede Sesler", **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, YÖK, Ankara 1992.

(12) Ergin, Muharrem, **Üniversiteler için Türk Dili**, istanbul 1990 (5. Baskı).

(13) Gülensoy, Tuncer, **Türkçe El Kitabı** (2. Baskı), Kayseri 1995, s. 120-121.

(14) **Meydan Larousse**, C. 12, s. 351.

1983 yılının 8-10 Mart tarihleri arasında T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından davet edilen 6 Türk Cumhuriyetinin Alfabe-İmlâ Konferansı temsilcilerinin oybirliği ile aldıkları kararlar içerisinde Lâtin esaslı Ortak Türk Alfabesinin kabul edilmesini onaylamışlardır. Bu alfabede Türkiye Türkçesinin alfabesine ilâve olarak 3, X, Q, N, W işaretleri eklenmiştir*¹⁵⁵.

Ortak Türk Alfabesi'nin oluşturulması için kabul edilen bu alfabedeki sesler günümüz Türkiye Türkçesinin resmî alfabesinde bulunmamakla birlikte Anadolu ve Rumeli Ağızlarında kullanılmaktadır^{06*}. Ayrıca bu seslerden farklı olarak Anadolu ve Rumeli Ağızlarıyla Çağdaş Türk Lehçelerinde fonetik transkripsiyon sistemiyle gösterilebilecek ünlü ve ünsüz harflerin birçok çeşitleri de bulunmaktadır.

160.000.000 Türk tarafından kullanılan Türkçenin alfabe birliğine gidilirken Türkiye Türkçesi alfabesine ilâve olarak tavsiye edilen beş işaretin Türkçenin yakın geçmişine bakılırsa alfabe birliğine giden yolda birleştirici olmaktan ziyade günümüzde var olan ayrılığın Lâtin alfabesiyle belli ölçülerde devam etmesini sağlayacaktır. Çünkü aynı şey 70 yıldır Kril alfabesiyle Ruslar tarafından Türkçe üzerinde uygulanmıştır. Bu beş sesin kullanılması Türkiye Türkçesi ile ortaya konan eserlerin Osmanlı dönemi metinleri gibi halkımız tarafından zamanla okunup anlaşılmasına sebep olabilir.

Lâtin alfaben" Türkiye Türkçesi 70 yıla yaklaşan bir tecrübe ve olgunlukla varlığını sürdürmüş ve bu alfabe ile milyonlarca ilmî-siyasî-kültürel ve aktüel eserler ortaya konmuş, bu eserlerin ortaya konulmasında alfabe ve işaret sistemi açısından hiçbir problemle karşılaşmamıştır.

Anadolu ve Rumeli Ağızlarıyla ilgili yapılan derleme ve dil araştırmalarında fonetik transkripsiyon alfabesi kullanılırken, Türkçenin tarihi dönemlerinde ortaya konulan yazma ve basma eserlerin günümüz Türkçesine aktarımında da ilmî Türk transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Bu transkripsiyon sistemlerinde millî alfabemizden farklı olarak ses ve harf farklılıklarını gösteren birçok işaretler kullanılmaktadır. Transkripsiyon sistemlerinde kullanılan bu farklı işaretler millî ve modern alfabelerde kullanılmamaktadır. Çünkü diller "en az çaba yasası" gereğince mümkün olan ve dilin kendi kurallarına, yapısına uygun en pratik, en kolay söyleyişlerle şekillere yönelmekte, şekil ve yapı bakımından karışıklıklardan kaçınmakta, lüzumsuz işaret ve şekillere iltifat etmemektedir.

Millî alfabede e tek işaret ve ses değeri ile karşılanırken fonetik transkripsiyon sisteminde "**açık e, açık-kısa e, kalın e, kapalı e, kısa e, uzun e, yuvarlak e, yarı yuvarlak e, sert e**" gibi farklı ses değerleri ve şekillerle gösterilmektedir. Yine s harfi resmî yazıda tek işaret ve ses değeri ile

(15) Alfabe-İmlâ Konferansı Sonuç Bildirisi.

(16) Bkz. Ercilasun, A. Bican, age., Ankara 1992; Gülensoy, Tuncer, age., Kayseri 1995.

kullanılırken tarihî dönem metinlerinde kullanılan değişik işaretler için farklı transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. Örneğin Osmanlı Türkçesi döneminde s harfi için ص س ث harfleri kullanılmış olup transkripsiyon sistemimizde ث s, س s, ص ş işaretleriyle karşılanmıştır.

Görüldüğü gibi tarihî dönem metinleri ile ağız araştırmalarında seslerin şekil ve fonetik özelliklerine göre farklı transkripsiyon işaretleri kullanılırken millî alfabede bunlara ihtiyaç duyulmamaktadır.

Alfabe birliği yolunda tavsiye edilen d, X, Q, N, W sesleri yukarıda değinildiği gibi tarihî metinlerle ağızlarda var olduğu bütün araştıncılarca ifade ve kabul edilmektedir. Türkiye Türkçesi açısından bu seslerin millî alfabeyle ilâve edilmesi bir zorunluluk ve kazanç kaynağı olmaktan çok bazı karışıklıklara yol açacaktır. Çağdaş Türk Lehçeleri açısından bu harfler anlam farklılıkları meydana getiren ve kullanılması zorunlu harfler ise alfabe birliği için Türkiye Türkçesinin alfabesine bir şekilde eklenmelidir. Lâtin asıllı Türkiye Türkçesi alfabesine ilâve edilecek harfler ağız araştırmaları ve tarihî eserlerdeki harflerin ses değerleri göz önünde bulundurularak Türk transkripsiyon sistemi içerisinde yer alan işaretlerden uygun olanları seçilerek eklenebilir. Örneğin, tavsiye edilen 3 için Ee, X için Hh, Q için Kk, N için Nn, W için Vv işaretleri ilave edilebilir. Dünya yüzeyinde en çok konuşulan beş dilden biri olan Türkçe, alfabe birliğine giderken başka dillerin harflerini alma yerine kendi millî ve tarihî geçmişine bağlı işaretleri türetmesi ve kullanması daha uygun olacaktır.

Ama bu harfler anlam farklılıklarına sebep olmuyorsa bunların kullanılması -yine tekrar ediyoruz- alfabe birliğine giden yolda birleştirici olmaktan çok var olan farklılıkların tarihî geçmişimizle olan bağların kısmen de olsa koparılacak belli ölçülerde devam etmesini sağlayacaktır. Alfabe birliği yolunda belki atılan ilk somut adım olarak değerlendirilebilecek Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü⁽¹⁷⁾ göz önünde bulundurulursa bu seslere ihtiyaç duyulmadığı görülmüş olmalı ki bu eserde bu sesler kullanılmamış olmasına rağmen eser ortaya konulabilmiştir.

Lâtin kökenli d, X, Q, N, W seslerinin eklenmesiyle tavsiye edilen alfabenin Kiril alfabesi kullanan Çağdaş Türk halkları ve cumhuriyetleri tarafından kullanımına geçilirken mevcut olan farklılığı Lâtin alfabesi içinde devam ettirmemek için bu tavsiye edilen seslerden vazgeçilmeli ve Türkiye Türkçesinin alfabesi temel alınmalıdır. Günümüze kadar yazılan Kiril alfabeli metinler Lâtin yazısına aktarılırken transkripsiyon sisteminden faydalanılmalı, bundan sonra yazılacak eserler için de tavsiye edilen harfler yerine E, H, K, N, V harfleri kullanılmalıdır.

(17) Ercilasun, A. Bican ve diğerleri, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I** (sözlük)-II (dizin), Kültür Bakanlığı Ankara 1992.